

Ђорђе БОРОЗАН*

ОСАМДЕСЕТ ГОДИНА ИСТОРИЈСКИХ ЗАПИСА

Почетком јула 2007. године навршило се осамдесет година од покретања часописа *Записи* на Цетињу 1927. године, односно *Историјских записа* од јануара 1948. године. Покренути у вријеме када се Црна Гора у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца налазила на маргини политичких и културних збивања, они су постепено крчили пут књижевном, научном, политичком и друштвеном препознавању црногорског националног и државноправног идентитета. Њихова осам деценија дуга традиција чини их најзначајнијим стваралачким упориштем оновремене и данашње црногорске историографије. Библиографија часописа *Записи - Историјски записи 1927-2007*, коју је Историјски институт Црне Горе објавио поводом ове годишњице, са укупно 5.060 библиографских јединица, својеврсно је свједочанство о његовој плодној, дугој, знаменитој и свестраној мисији у науци и култури Црне Горе и Југославије. Публикован претежно у сложеним политичким околностима и финансијским тешкоћама, он је захваљујући садржајима одољевао свим искушењима, тако да су његови читаци и корисници у садржајима налазили потребна и корисна сазнања из политичке, културне, друштвено-економске, војне, конфесионалне, правне и етничке историје, етнологије, археологије, историје умјетности и низа других стручних и научних дисциплина, превентивно са некадашњих и данашњих простора Црне Горе.

Ово непроцењиво богатство стваралачког рада у различитим идејним, друштвеним, културолошким и идолошким условима, данас је ризница знања, поуздани и незаобилазни извор за проучавање и писање историје Црне Горе, од најстарије њене давнине до савремености. Риједак је случај на ранијем заједничком југословенском простору, а поготово у Црној Гори, да едиција одоли политичким и бројним дру-

---

* Аутор је директор Историјског института.

гим искушењима и значајем својих садржаја постане својеврсна ризница знања из овако широког спектра наведених области. Стога се овим поводом може рећи да је покретање *Записа* под уредништвом Душана Вуксана, знаменитог научног посленика и амбициозног уредништва које су чинили млади врсни ствараоци - професори Цетињске гимназије Видо Латковић, Илија Зорић, Милан Вукићевић и Радослав Меденица, тог далеког 1. јула 1927. године, било визионарски подухват који је обиљежио и у највећем дијелу стварао савремену црногорску историографију.

Суочавање са идејнополитички мотивисаним дилемама око оправданости покретања часописа на Цетињу скопчано и са финансијским тешкоћама, превазилажено је квалитетним прилозима и редовним излагањем. У осмишљавању садржаја ове едиције, Вуксан ће у једном од извјештаја, поводом приговора редакцији да се превише баве Црном Гором, нагласити: «*Записима* се често приговарало да су сувише црногорски, а они нијесу ни могли бити другачији... Од *Црногорке* требало је чекати 50 година да Црногорци могу издавати часопис.» Упркос оваквој замјерци *Записи* су били широко отворени за ауторе са читавог оновременог југословенског простора, као превасходно књижевно-историјски часопис. На његовим страницама, управо првих година излагања, развијала се књижевно-критичка мисао покрета социјалне литературе у Црној Гори, заснована на универзалним принципима појединачних и колективних права, социјалне и националне правде у годинама надирања фашизма. *Записи* су, заправо, у том првом петогодишту свог излагања постали снажно упориште црногорског књижевног и научног стваралаштва. Од јануара 1935. до Априлског рата 1941, када су били гласник Цетињског историјског друштва, амбиција прикупљања архивске граде, која се односи на политичку и културну историју Црне Горе, профилисала га је у претежно историјску али и књижевну и етнграфску едицију. Наиме, у свескама објављеним у овом периоду, чланци и прилози из историје и публикована архивска грађа, спашена од даљег пропадања услед лоших услова чувања, представљају изузетно драгоцен допринос расвјетљавању чињеница о прошлости Црне Горе и спашавању угрожених архивалија.

За вријеме Другог свјетског рата *Записи* нијесу излазили, тако да се њихова даља мисија наставља у новонасталим и битно измијењеним политичким околностима почетком јануара 1948. на Цетињу под називом *Историјски записи*, као едицијом Историјског друштва Народне Републике Црне Горе и тада основаног Историјског института.

У богатој продукцији часописа од тада до ове године, превасходно историографска тематика заступљена је у мноштву чланака, студија

и прилога из области државноправног, друштвено-економског и културног развоја Црне Горе. У њима су садржана бројна историографски обрађена питања из међународних и међунационалних односа, спољне политике, привредног развоја, економских и демографских кретања, сеоба и миграција, односа цркве и државе, радничких покрета, затим врло сложених односа Црне Горе са Османском империјом, Млетачком Републиком, Русијом, Аустријом и Аустро-Угарском, Италијом, Њемачком, Француском, Великом Британијом, Србијом, Грчком, Бугарском и низом других земаља. Бројни чланци, студије и прилози односе се на политички и правни живот Црне Горе и настанак и развој црногорских институција у њеној нововјековној историји. Ту су и значајни прилози из етнологије, књижевности, педагогије, теологије, археологије, антропологије, фолклористике, социјалне политике, културе живљења, друштвеног и приватног живота.

У области књижевности, језика и лингвистике, обрађена су бројна питања филологије, лексикографије и превођења. Ту су дневници, путописи, репортаже, легенде, митови, приче и бајке из обиља народне књижевности.

Драгоцјена сазнања садрже историографски текстови у којима се разматрају теорија и филозофија историје, архивски извори и литература, културна историја Црне Горе и њене везе са сусједним и другим европским државама, историја Балкана, Медитерана, Југоисточне Европе и свијета, као и питања политичких, ратних и дипломатских веза са Млетачком Републиком, Отоманском, Хабзбуршком и Руском империјом, Србијом, Француском, Великом Британијом и Италијом.

Ратови и ратна збивања чине свакако значајан дио часописне продукције, дате у документима о ратним догађањима из прошлости Црне Горе, поготово онима који се односе на црногорско-турско ратовање, сарадњу и инциденте са Млетачком Републиком и Дубровним, сукобе и покушаје сарадње са француским властима у вријеме превласти над Бокмом которском, побједи на Мартиновићима и Крусима, Граховцу, Вучјем долу, Фундини, балканским ратовима, Први и Други свјетски рат и Црна Гора у југословенској револуцији.

Будући да су проучавању историје Црне Горе, њене културне, националне и државне индивидуалности све редакције часописа прилазиле научно и критички, колико су политичке околности дозвољавале, многа питања и дилеме око прецизирања спорних датума, догађаја и личности успјешно су разријешени. Упркос томе потреба за развијенијом критичком историографијом остаје велика и трајна обавеза свих редакција овог престижног историјског часописа.

*

Током XX вијека црногорску историографију детерминисала су бројна ограничења међу којима у првој половини вијека ваља подсјетити на она која су рушила и затирала национални и државноправни идентитет, а током друге половине, поступно обезбјеђивала институционално узрастање у политички и идеолошки оивиченим премисама, југословенски историографски модел, посебности које неће угрожавати идеале заједништва. Сагледани са позиција таквих могућности, изнуђених или уреднички прилагођаваних садржаја, увијек бираних са особитим осјећањем за стварно и могуће, без претенциозности, уз поштовање основних принципа струке,храњених ауторским радовима из низа хуманистичких дисциплина које су историографски домет ове едиције учиниле богатим и неопходним за потпунија сазнање и разумијевање турбулентних процеса XX вијека, *Историјски записи* су оставили свакако најдубљи траг у стварању и формулисању принципа црногорске историографије. Они су својеврсна историја ове историографије која, нажалост, без дубљих методолошких разлога, корача споро ка изазовима савремености, нарочито у потреби завршетка постојеће и стварања нових едиција историје Црне Горе. Дубоки и тек интердисциплинарно сагледиви трагови прошлости Црне Горе још нијесу изворно убицирани, научно обрађени, а они до сада познати не ријетко су валоризовани у мјери која захтијева ново тумачење, прецизирање и превредновање. Миленијумско сагледавање државноправне традиције Црне Горе у контексту медитеранске, балканске и европске историје чини ову едицију потребном за боље разумијевање значаја њене прошлости у савремености и препознатљивости у европском дому држава и народа. Мисија овог часописа, ево већ осам деценија, трајно је одређена, а њен учинак се може сагледавати из угла свих у њој заступљених дисциплина, посебно историје и књижевности. Стога данас, свођење часописа на четворобројеве, једном годишње, опасност је која се мора превазићи већом бригом друштва и заинтересованошћу историчара који се баве политичком, правном, економском и културном историјом. Часопис мора остати као и до сада гласило и сродних научних дисциплина, као Што су археологија, етнологија, историја умјетности, антропологија, социологија и политикологија, управо због недостатка часописа из области поменутих научних дисциплина. Тиме би постојеће богатство знања о прошлости Црне Горе дјеловало подстицајно на изазове савремености који неодложно траже валоризовање пријеђеног пута и ефикаснији истраживачки поступак за савремене потребе друштва. У питању је насušна потреба да се свакодневне спознаје општих

и појединачних догађања, збивања и процеса обликују као реална, али и релативна прошлост, зависна од вриједности и субјективности коришћених чињеница као извора сазнања.

За *Историјске записе*, чији су садржаји свакако поуздан извор знања о прошлости, тумач оновремености и савремености и често визионар долазећег, веће разумијевање његове мисије у новонасталим државним и међународним околностима подстицајно би дјеловало на ефикасније реализовање бројних изазова пред којима се данас налази црногорска историографија. *Историјски записи* су поуздано писано свједочанство о Црној Гори и својеврсни свједок њеног упорног интелектуалног настојања уредника и бројних сарадника у повезивању расутог мозаика црногорске прошлости, враћању политичког и националног идентитета, успостављању и грађењу државноправног континуитета и обликовању њеног савременог етно-културног, мултиконфесионалног и грађанског политичког плуралитета. Без овог часописа се не може замислити познавање прошлости Црне Горе и њеног медитеранског, балканског и европског бића.

Управо зато, може се рећи да су *Записи*, односно *Историјски записи*, осамдесет година дуга прича о прошлости и савремености, оивичена ауторским визијама чињеним с намјером да свједоче о актерима догађања, појава и збивања. Ако и ову њихову годишњицу, као и претходне, прати уобичајени ласкави назив да су најпоузданија баштина за проучавање, истраживање и обликовање укупне прошлости Црне Горе и њеног окружења, нема разлога да овим освртом на његову свестрану научну мисију учинимо апел надлежним државним институцијама да даља мисија и судбина овог часописа захтијева његово неодложно позиционирање као издања од фундаменталног значаја. Надајмо се да ће у новонасталим околностима црногорска историографија наставити да брже, ефикасније и потпуније остварује визију сопствене препознатљивости управо преко овог часописа.